

IV. Порівняльно-політологічні студії IV. Porównawcze studia politologiczne

Юлія Богоявленська

Житомирський державний технологічний університет

СОЦІОЕКОНОМІЧНА ТА ПОЛІТИКО-ІСТОРИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ У ХХ–НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Розглядаються переваги синергетичної парадигми при аналізі змін, що відбуваються в Україні і Польщі. Звертається увага на необхідність загального переходу від розвитку техносфери до економіки, орієнтованої на людину.

Ключові слова: синергетика, техносфера, економіка, орієнтована на людину.

Bogojawleńska Julia. Społeczno-ekonomiczna i polityczno-historyczna ewolucja Ukrainy i Polski w XX–na pocz. XXI wieku.

Artykuł ukazuje przewagi paradygmatu synergetycznego przy analizie zmian, odbywających się na Ukrainie i w Polsce. Zwraca się uwagę na konieczność przejścia od rozwoju technosfery do ekonomii, zorientowanej na człowieka.

Słowa kluczowe: synergetyka, technosfera, ekonomia zorientowana na człowieka.

Богоявленская Юлия. Социоэкономическая и политико-историческая эволюция в Украине и Польше в XX–начале XXI века.

Рассматриваются преимущества синергетической парадигмы при анализе изменений, происходящих в Украине и Польше. Обращено внимание на необходимость всеобщего перехода от развития техносферы к экономике, ориентированной на человека.

Ключевые слова: синергетика, техносфера, экономика ориентированная на человека.

Bogojavlenska Julia. Socio-economic, political and historical evolution in Ukraine and Poland in the XX–early XXI century.

The advantages of synergetic paradigm in the analysis of changes taking place in Ukraine and Poland are analyzed. The attention is paid to the need of moving from the general development of the technosphere to the economy oriented on the person.

Key words: Synergetics, technosphere, business-oriented person.

Один із найвагоміших пріоритетів розвитку суспільства пов'язаний із соціально-економічними проблемами, що стають усе більш актуальними з часів наукової революції ХІХ–ХХІ століть, яка виявила колосальну проблему фундаментального протистояння людини та її оточення. У масштабі всього людства продовжувала розвиватись життєва стратегія, заснована на однобічному контролі, силі та суперництві, що протиставляла лінійний прогрес й необмежений ріст, коли матеріальна вигода і збільшення національного доходу розглядалися як основний критерій добробуту і мірило життєвого рівня.

Ідеологічна, соціально-політична та світоглядна стратегії, що, нажаль, формуються із життєвої позиції й поведінки, приводять людину до серйозного конфлікту з її власною цілісною природою, з фундаментальними законами Всесвіту, де всі живі та неживі системи залежать від дотримання оптимальних параметрів, а максимізація у процесі реалізації певних цілей, яка поширюється у новий час історії людства – це неприродна й небезпечна стратегія. Можемо відзначити, наслідком таких процесів виступає у поточний момент часу світова фінансова криза 2008–2009 років. Природно, у Всесвіті, який онтологічно ґрунтується на принципі цілісності, вищезазначена стратегія вимагає необоротного лінійного руху й необмеженого росту, що у перспективі означає повне виснаження невідновлювальних природних ресурсів, особливо корисних копалин, енергоносіїв, а також подальше нагромадження токсичних відходів, які забруднюють повітря, воду і ґрунт — усі життєво необхідні умови для підтримки життя.

Вище окреслений підхід до життя утверджує суперництво і дарвінівський постулат «виживання найбільш пристосованих» («війна всіх проти всіх» [1]) як здоровий принцип існування, що заперечує усвідомлення цілісності світу та виключає поширення різних форм соціальної й економічної кооперації та творчої співпраці, пізнання й освоєння синергійної цілісності Всесвіту та єдності всіх форм його існування — саме того, що є головними пріоритетами соціально-економічного розвитку будь-якої держави.

Еволюція у соціально-економічному та політичному житті історично засвідчила непрямолінійність і непоступальність його розвитку. Відтак, стало очевидним, що надія на політичне, соціальне й економічне подолання нинішньої всесвітньої духовної та фінансової криз має впливати зі стану синергійності, цілісності людини та її оточення. Саме такий підхід зможе зруйнувати хибні постулати «проти нас», які породжують лише маятникові зрушення, що полягають у зміні ролей «патрициїв» і «плебеїв».

Сьогодні стає зрозумілим, що соціально-політичний і економічний розвиток будь-якої держави обов'язково має супроводжуватися збереженням і відновленням довкілля, розвитком психологічної та соматичної цілісності людини (яка сприймається, як мета і вища цінність, а не як засіб), інакше під загрозу ставиться життєдіяльність суспільства в цілому і кожної особистості зокрема. Ключовим принципом взаємодії людського суспільства й природи мають бути не споживання й насильство, а гармонійне, синергійне, ко-еволюційне спілкування. Через розуміння фундаментальної цілісності світу людина стає спроможною бути реалізованою і одержувати задоволення у кожен момент життя і в кожній ситуації. Це значною мірою зменшує постійне прагнення human being до марних надій та складних цілей, у неї зростає здатність насолоджуватись своїм життям, пробуджується інтерес до нього в цілому і до кожної його форми окремо, що супроводжується формуванням інтегрального бачення світу. Це також призводить до «добровільної простоти», котра може розумітися як вираження глибокої мудрості.

Розвиток системи передбачає проходження через кризові точки (біфуркації), які, з одного боку, руйнують попередні структурні утворення в системі, а з іншого — створюють умови для побудови нових структурних утворень, більш адаптованих до наявних умов.

Історія ХХ століття забарвлена численними прикладами проходження таких точок. Зокрема, це припинення монархічної влади у багатьох країнах Східної Європи та перехід до нової форми державного устрою:

- це геополітичні процеси та територіальний «перерозподіл» країн (Польща та Україна по декілька разів стикалися із проблемою територіальної єдності);
- це перехід від монополістичного до ринку досконалої конкуренції;
- це зміна структури валового внутрішнього продукту внаслідок розвитку третинного сектору економіки;
- це «інформаційних прорив» у галузі новітніх технологій;
- це розвиток компоненти «права людини» (заснування Гельсінського комітету у Польщі і Української Гельсінської спілки з прав людини в Україні);
- це національне відродження та національна самоідентифікація;
- це прорив громадських рухів та їх участь у управлінні країнами тощо.

Історичний досвід, і аналіз модельних експериментів показують, що подальший розвиток суспільства найкраще реалізовується через високу самоорганізацію соціально-економічної системи [2]. А це, можливо, лише через всебічну демократизацію і розвиток громадянського суспільства. Так, синергетична самоорганізація веде до гармонізації суспільних відносин і розвитку особистості на засадах людяності, моральності, гуманізму.

Основні філософсько-світоглядні одкровення нашого часу — періоду глобального релігійно-світоглядного синтезу й інтенсивної інтеграції наукових дисциплін — виявляються в руслі прагнення людської свідомості до цілісного, тотального пізнання світу.

Одним із фундаментальних відкриттів науки, як форми суспільної свідомості, є явище цілісності, яка характеризує «непричинні» циклічно-синхронічні зв'язки, феномен яких аналізується в працях К. Юнга, В. Паулі, П. Девіс, М. Козирєва. Ідеться про те, що цілокупності

виявляють властивості, які принципово не можуть бути виведені з властивостей їх складових частин [3]. Відтак, у феномені цілісності (інтегративності, синергійності) має місце системний ефект. Останній проявляється у такий спосіб, коли у системі (цілісності) з'являються властивості, що не притаманні її компонентам, коли властивості системи не рівняються сумі властивостей її компонентів (положення, визначене ще за часів стародавніх мислителів).

У загальній теорії систем також визначається, що система не може бути зведеною до суми її складових елементів, а навпаки — сама визначає їх функцію. Синергія відображає ефект зв'язку, організації цілого. Цілісність, насамперед, є парадоксальною сутністю, оскільки вона з'являється там, де спостерігається процес досягнення єдності протилежностей, синтезу функціонально й субстанціонально відмінних об'єктів. Цілісність актуалізується там, де відмінність як фаза розвитку діалектичного протиріччя переходить у тотожність, де різноманітні дискретні сутності формують універсум, у якому все пов'язано зі всім і немає нічого абсолютно ізольованого й самостійного. Тобто цілісність є самодетермінованою, синергійною сутністю, що можна пояснити у вигляді категорії духовності на полюсі релігійного й наукового пізнання [4].

На початку XXI століття, в небезпеці неструктуризованого хаосу конфліктних ситуацій, що виникли в світі на ґрунті соціальних і релігійних полярностей, зважуючи на альтернативу ентропії міжнародних подій, вчені та релігійні діячі спрямовують погляд ще далі — на інтеграцію науки й релігії. Особлива роль тут належить праксеології [5], яка прагне розкрити більш високу форму усвідомлення життя, пізнання життєдіяльності людини, переосмислення і пошуку нових шляхів самовдосконалення.

В Україні та Польщі дані позиції найповніше представлені у працях С. Вовканича та К. Войтили. Обидва науковця у своїх працях докладно представили поєднання аспектів релігійної і наукової свідомості («Інформація, інтелект, нація», енцикліки тощо).

У період становлення державності, поза соціоекономічним аспектом, не лише релігійність, а й духовність визначають вектор розвитку країни. Щодо України, то необхідність виховання духовності української нації у свій час відзначали відомі всьому світові гуманістичні та економічні класики Іван Франко, Михайло Туган-Барановський. І тоді, і особливо, тепер потрібно повністю змінювати систему освіти та виховання. Зараз вона базується на матеріалістичній основі. Нова ж система має базуватися на ціннісній основі, що визнає в якості абсолютних цінностей людину та родину. Причому, сім'ю, де людина не просто відтворюється як біологічний вид, а в якій дитина стає досконалішою, ніж її батьки. При цьому особливу увагу необхідно приділити збільшенню кількості інформації, яка продукується у світ, її змістовному, якісному наповненню внаслідок диференціації знань. Адже переваги, що надає нам XXI сторіччя можна використати як на благо, так і на руйнацію. Але остання, власне, заперечує можливість еволюційного розвитку соціосистеми і, тим більше, посилює стохастичні процеси у суспільстві.

Перехід цивілізації від інтелектуального до пізнавального ступеня еволюції життя, безумовно, і надалі супроводжуватиметься великими ризиками. Мінімізація останніх, перш за все, пов'язана з пізнанням людиною власної природи та засвоєнням нею нової наукової парадигми, сприйняттям науково-технічного прогресу.

Сьогодні спостерігається чергова біфуркація. Але, на противагу попереднім, ця якісна зміна набуває характеру усвідомленості. Якщо на початку когнітивного етапу інтелектуальної еволюції мислення носило примітивний характер, то в її подальших фазах у цей процес входять такі абстрактні атрибути життя, як простір і час. Одночасно з цим, у процесі пізнання все більшу роль починає відігравати феномен абстрагування, що, до речі, має подвійну природу. З одного боку, дозволяє глибше проникати у сутність явищ природи та отримувати більш узагальнене і якісно нове знання про них. З іншого — через самодостатність функціонування мозку абстрагування, часто відірване від реальності, створює ілюзорні уявлення та призводить до помилок. Саме така негативна ситуація склалась на теперішньому етапі інтелектуальної еволюції. По мірі заглиблення та удосконалення мислення в когнітивній еволюції домінуючими

стали раціоналізм, наука й науково-технічний прогрес, витісняючи чуттєве пізнання (людина відчужується).

Відбувається криза інтелектуальної еволюції. Розвиток йде паралельно певній руйнації існуючої світоглядної парадигми, нівелюванню споконвічних людських цінностей, що підвищує ймовірність настання духовної кризи людини. Основа, яку використовує наука, залишається матеріалістичною і протиставляє науковий метод релігійному, літературному, художньому, чуттєвому та іншим методам осягнення істини. Так, існуюча парадигма підносить редуccionізм. У ній ціле пояснюється через призму окремого, а окреме складається із незмінних первісних елементів, які не мають своєї структури. Редуccionізм притаманний всій класичній науці. І хоча він, як спосіб зведення складного до аналізу більш простих явищ, став потужним засобом досліджень, у сучасних умовах вимагає більш критичного ставлення. Крім того, існуюча парадигма абсолютизує факт і цим самим повністю елімінує ціннісні орієнтири, ціннісне ставлення людини до дійсності. Найголовніше в ній — людині не залишається місця, його займає техніка і технологія. І в сутності, вся нинішня діяльність людини спрямована на вдосконалення техносфери.

Синергійне ж сприйняття та усвідомлення цілісності світу віддзеркалює розуміння можливості існування різних форм кооперації. А таке світосприйняття не може бути відокремленим від співіснування індивідів у «інформаційному» суспільстві. Для того, щоб забезпечити системі поступальний рух, спершу потрібно повернути її у стан спокою (суспільство — не є сукупність відокремлених індивідів) [7]; лише після того, інтеграційна цілісність дійсно характеризуватиме стан возз'єднання, (згуртованості — організаційне) окремих диференційованих частин і функцій системи, «соціуму» вцілому, віддзеркалюватиме процес, що призводить до такого стану.

Системою, в якій фізичне і психічне, природне й соціальне становлять нерозривну єдність, є сама людина. Людина наділена найдосконалішою психосистемою і на основі самоорганізації інтегрується в такі цілісності як: індивід, особа, особистість, родина, рід, країна (за родовими ознаками); група, колектив, суспільство (за виробничими); соціотип, соціум, квадра (за психоінформаційними). Процес об'єднання в самоорганізаційні цілісності за вказаними ознаками і є соціопсихоінтеграцією [7]. Соціопсихоінтеграційні аспекти представлені у працях Войцеха Гаспарського, Яцека Сойки та Яніни Філек. В Україні дослідження в цій галузі проводяться Іваном Грабаром та Євгенієм Ходаківським, Миколою Сацковим.

Відзначаємо, що соціоекономічні та політичні зміни є не лише зовнішніми чинниками, які впливають на систему «людина», а й самі є результатом і породженням дії суспільних інститутів. Це особливо проявляється сьогодні, на початку XXI століття, в країнах «нової формації», до яких належать Україна та Польща.

1. *Синергетика економічних систем* : навч. посібник / [І. Г. Грабар, Є. І. Ходаківський, О. В. Вознюк та ін.]. – Житомир : ЖДТУ, 2003. – 244 с.

2. *Богоявленська Ю. В.* Соціально-трудові відносини в Україні та Польщі: формування, функціонування, перспективи розвитку / Ю. В. Богоявленська // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України : наук.-практ. зб. – К. : АПСВ ФПУ. – 2009. – № 2. – С. 51–57.

3. *Ходаківський Є. І.* Методологія наукових досліджень : монографія / Ходаківський Є. І., Данилко В. К., Цал-Цалко Ю. С. – Житомир : Житомирське обласне об'єднання громадської організації «Спілка економістів України», 2009. – 340 с.

4. *Ходаківський Є. І.* Синергетична парадигма економіки : монографія / Ходаківський Є. І., Грабар І. Г., Цал-Цалко Ю. С. – Житомир : Спілка економістів України, 2007. – 156 с.

5. *Богоявленська Ю. В.* Праксеологічні підходи у менеджменті (теоретичне дослідження) / Ю. В. Богоявленська // Економіка України. – К. : Вид-во «Преса України», 2004. – № 12 (517). – С. 48–51.[закінчення див. у № 1 (518). – 2005. – С. 59 – 64.].

6. *Богоявленська Ю. В.* Праксеологічні підходи у менеджменті (теоретичне дослідження) / Ю. В. Богоявленська // Економіка України. – К. : Вид-во «Преса України», 2005. – № 1 (518). – С. 59–64.

7. *Ходаківський Є. І.* Ауторизм, синергетика руйнувань і позитивні зміни : наук.-популярне видання // Ходаківський Є. І., Грабар І. Г., Цал-Цалко Ю. С. – Житомир : Спілка економістів України, 2007. – 260 с.

8. *Богоявленська Ю. В.* Психологія управління з основами соціоінтеграції (у парадигмі праксеології та синергетики) : монографія / Богоявленська Ю. В., Грабар Т. П., Ходаківський Є. І. – Житомир : ЖДТУ, 2007. – 700 с.